

ОСТРОЖАН ВПЕРШЕ ПОРАХУВАЛИ

28 січня (9 лютого) 1897 р. пройшов Перший всезагальний перепис населення, проведений шляхом безпосереднього опитування в один день. Волею історії склалося так, що він виявився єдиним всезагальним переписом населення Російської імперії, яка через 20 років наказала довго жити. Ініціатором проведення перепису був видатний географ, мандрівник і статистик П. П. Семенов-Тянь-Шанський. Бюджетні витрати держави на цей захід становили сім мільйонів рублів. В роботі взяли участь до 150 тисяч переписувачів, які заповнили 30 мільйонів бланків переписних листів. Дані цих первинних документів кодувалися з допомогою спеціальних умовних знаків на окрему для кожної особи перфокарту. Дані перфокарт використовувалися при підрахунку, здійснюваному з допомогою електричних обчислювальних машин американця Германа Холмріта.

Всі учасники були нагороджені медаллю «За труды по первой всеобщей переписи населения». Серед нагороджених цією медаллю був і Антон Чехов – «великий український поет» (як назвав його вже у XXI ст. наш четвертий гарант), і скромні сільські вчителі та священики (в тому числі і майбутній засновник музею в Острозі о. Михайло Тучемський, що саме тоді душпастирствував і вчителював на Кременеччині).

Підсумки перепису засвідчили, що в день його проведення населення імперії становило 125.640.021 осіб. У Волинській губернії проживало 2989482 особи. В Острозькому повіті цієї губернії було 169 351 жителів, в т. ч. в повітовому місті Острозі 14 749, а населення сіл і містечок повіту складало 154 602 особи. В склад міського населення Острога були включені жителі приміських поселень, адміністративно приєднаних до міста:

- села («деревни») Бельмаж – 420 жителів;
- села («деревни») Татарська вулиця – 544 жителі;
- передмістя Нове Місто – 2 809 жителів;
- передмістя Красностав – 324 жителі;
- передмістя поза містом – 42 жителі;
- передмістя Кідер-Відер – 8 жителів;
- урочища Кідри – 1152 жителі (в т. ч. 1105 осіб чоловічої статі – військово-вслужбовці з казарм Острозького гарнізону).

Щодо національного складу населення Острога, то перепис фіксував не національну належність опитуваного на підставі його ідентифікації, а дані про його рідну мову. Українську мову (офіційно – «малорусское наречие») назвали рідною 2 446 острожан (16,58% міського населення). Частина українців за етнічним походженням рідним назвало «великорусское наречие»; так, 56 представників острозького православного духовенства із членами їх сімей назвали рідним «великорусское наречие», а «малорусское наречие» – лише 3 духовні особи, хоча з біографії острозьких священиків відомо, що практично всі вони були з потомственого волинського духовенства, а вихідці з великоросійських губерній становили серед них велику рідкість. Абсолютно переважали особи з рідною великоросійською мовою і серед діячів освіти та медицини, а також осіб, зайнятих на державній і громадській службі. Не зустрічаємо ні одного україномовного представника острозького купецтва. Щоправда, українську мову в місті визнали рідною 22 потомствених дворянина, а також 12 особистих дворян та чиновників. 666 україномовних військово-вслужбовців нараховував острозький гарнізон (майже четверть україномовного населення міста). Цікаво, що вже тоді зі 698 острозьких римо-католиків українську мову визнали рідною 105 осіб.

Кількість російськомовних жителів Острога в 1897 р. була не набагато меншою за кількість україномовних городян і становила 2 199 осіб, із них великоросів – військово-вслужбовців гарнізону – нараховувалося 890 осіб.

Єврейську мову (ідиш) назвала рідною абсолютна більшість острожан – 9 185 (62,27 %) осіб. Тоді ще лише одиниці серед городян, що сповідували іудаїзм (тобто євреїв), називали рідною російську, ще рідше – українську мову.

Острог з україномовною меншістю був острівцем в україномовному морі – серед сільського населення Острозького повіту цю мову назвали рідною 82,46% жителів, тоді як польську – 6,89%, ідиш – 5,88%, чеську – 1,72% німецьку – 1,60%, а російську – лише 1,27%.

Щодо рівня грамотності населення за даними перепису 1897 р. (42,4% письменних), то Острог займав тут проміжну позицію серед повітових міст Волині між Овручем (26,9 %), Старокостянтинівим (34,1%), Новоград-Волинським (33,5%) з одного боку, та Житомиром (45,1%), Рівним (45,9%) Володимиром-Волинським (49,7%). Репутація Острога як «міста шкіл» не відбилася особливо на рівні грамотності населення у зв'язку зі слабшим розвитком мережі початкових шкіл та шкіл грамоти. Однак, Острог займає провідне місце в губернії за кількістю осіб із середньою освітою; щодо кількості жінок із середньою освітою (204 особи), він поступався лише значно більшому губернському місту Житомиру, в півтора-три рази випереджаючи Заслав, Луцьк, Дубно.